

Joan Eusebi García Biosca
Historiador

El matrimoni com a composició d'un crim (i d'una violació?). El plet entre les famílies Rocafort i Cirera. Artesa de Lleida, 1228

pàg. 79-85

RESUM

Dues famílies pageses amb interessos econòmics compartits i, possiblement, vinculades per via de lligams de parentela reals o ficticis es veieren enfrontades a causa d'un assassinat. Per tal d'apaivagar les tensions i prevenir una espiral de venjances, els cavallers templers, senyors del lloc, dictaminaren l'exili de l'assassí així com el matrimoni entre la cosina d'aquest darrer i el germà del difunt. Aquesta inusual decisió judicial, afegida a la manca manifesta de voluntat punitiva que traspuen les condicions econòmiques del contracte matrimonial, ens fa sospitar un desenvolupament més complex dels fets. Ens preguntem si el referit crim no fou, en realitat, la conseqüència darrera d'una causa precedent i si aquesta no fou altra que la violació d'una dona de la família Cirera per part de l'individu assassinat, la mort del qual hauria permès venjar la dona agredida i restaurar l'honor de la família.

PARAULES CLAU

Matrimoni, composició de crims, revenja, comunitat pagesa, templers.

ABSTRACT

Two peasant families with shared many economic interests and, maybe, real or fictive kinship links got teared apart by a murder passed between them. In order to appease the heightened tensions and to prevent blood feud, the Knights Templar, who mastered the village, resolved to exile the assassin and to enforce the marriage between a cousin of the former and the brother of the deceased one. Such an unusual arrangement, added to a manifest lack of any punitive intention appreciable through the economic conditions stated by the marriage contract, seems to betray a more complex chain of actions. One where they said murder would have been not the primary cause but the consequence. One that may have implied a previous rape of some woman from the Cirera's by the murdered member of the Rocafort's, whose life would have been taken as a retribution and to restore the affronted honour of the family.

KEYWORDS

Marriage, crime composition, blood feud, peasant community, Knights Templar.

LA SENTÈNCIA

Volem amb aquestes línies apropar-nos a la problemàtica descrita en un procés judicial que, al nostre parer, presenta alguns trets prou singulars com per fer-lo digne d'una atenció que no pot exhaurir-se amb les breus línies que segueixen. El litigi en qüestió, que enfrontava les famílies Rocafort i Cirera, ambdues habitants a la vila d'Artesa de Lleida, es dirimí davant fra Jordà de Peralta, preceptor de la casa templer de Gardeny i senyor de l'esmentat lloc.¹

Segons es desprèn del text de la resolució judicial datada l'1 de juny de 1228, després de nombroses i llargues discòrdies es presentaren davant el tribunal de l'orde del Temple ambdues parts, encapçalades, respectivament, per Espanyol de Rocafort i Pere de Cirera. La causa del litigi no era altra que l'homicidi comès per Perot Cirera en la persona d'un dels fills d'Espanyol de Rocafort, del qual no se n'especifica el nom, així com cert nombre d'alteracions que, com a resultat del crim, s'haurien comès a la vila.

En recórrer a l'arbitri del comanador templer, les parts se sotmeteren a la sanció de cent auris o morabatins que aquell imposava a qualsevol que s'atrevis a contravenir la sentència i acordaren presentar els seus respectius garants per tal d'assegurar-ne el compliment. Aquests foren Bernat Long i Bernat Alarig, representants, respectivament, dels Rocafort i dels Cirera.

La sentència establia dues mesures correctores per tal de compensar els perjudicis ocasionats a la família Rocafort a causa de l'assassinat d'un dels seus membres. En primer lloc, que l'assassí, Perot Cirera, no pogués heretar mai a la vila d'Artesa ni al seu terme, quelcom que possiblement comportava, en la pràctica, el seu desterrament. En segon lloc, s'ordenava el matrimoni entre Berenguera, filla major de Ferrer Cirera i neboda de Pere Cirera pare, amb Arnau de Rocafort, fill gran d'Espanyol de Rocafort i, en conseqüència, germà del difunt.

En desplegament d'aquesta darrera mesura, s'establien les condicions econòmiques sota les quals havia de dur-se a terme el referit matrimoni. D'acord amb el que s'hi estipula i seguint en això les lleis i costums de la terra («secundum forum et consuetudinem istius terre»), la núvia havia de rebre un aixovar consistent en 650 sous jaquesos i unes cases a Artesa. A aquestes donacions s'hauria d'afegir encara un esponsalici de 300 sous jaquesos, pagadors pel nuvi de conformitat, també en això, amb els costums locals, que s'afegien als 500 sous jaquesos atorgats pel seu sogre, Espanyol de Rocafort.

S'establien, així mateix, unes clàusules de retorn en virtut de les quals s'acordava que, en cas de morir Berenguera sense descendència legítima, 200 dels 650 sous de l'aixovar revertirien

a mans del seu espòs com a compensació per l'assassinat del seu germà, una quantitat de la qual podria disposar a voluntat. Per contra, si fos Arnau qui traspassés abans que la seva esposa i sense haver engendrat fills legítims, seria el sogre, Espanyol de Rocafort, qui rebria cent sous per raó de la pèrdua del fill mort a mans del cosí de la núvia.

Un cop establertes aquestes condicions, els Rocafort es reconegueren satisfets amb l'acord subscrit i renunciaren a qualsevol altra reclamació contra la família Cirera a causa d'aquest homicidi. Aquests darrers, per la seva banda, es manifestaren igualment conformes amb la resolució del litigi, de manera que es restablí la pau entre ambdues famílies.

Les dues famílies es mostraren conformes amb la resolució del litigi, de manera que es restablí la pau entre elles

LES FAMÍLIES ROCAFORT, CIRERA I ELS SEUS VALEDORS

Per tal d'intentar entendre les circumstàncies en les quals es produeixen tant el crim que l'antecedeix com la peculiar resolució judicial que té, que és la que ens ocupa, cal fer-nos una idea del perfil socioeconòmic de les famílies implicades i del paper que desenvolupaven en el si de la comunitat d'agricultors que era la vila d'Artesa durant el primer terç del segle XIII.

Aquesta tasca no és gens fàcil, atès el caire migrat i fragmentari de la documentació que ens ha arribat sobre aquella contrada, per bé que l'arxiu de la casa templer de Gardeny és un dels millors i més complerts fons documentals amb què comptem per tal de comprendre el període de la baixa edat mitjana a les Terres de Ponent. Tot i que fins ara només s'han editat de manera sistemàtica els documents corresponents al període comprès entre 1070 i 1200 (SAROBÉ 1998), hem pogut suplir d'alguna forma aquesta llacuna gràcies a la gentilesa del Sr. Josep Gallart, que ha posat a la nostra disposició un recull de registres i transcripcions de documents medievals relatius a la vila d'Artesa de Lleida que ha anat aplegant. A partir de les fonts editades i d'aquest recull de dades arxivístiques, podem perfilar, encara que només sigui de manera superficial, el tarannà d'ambdues famílies, així com apuntar algunes hipòtesis sobre les relacions que mantenien entre si i amb d'altres membres destacats de la comunitat.

Tot i que la primera notícia amb què comptem sobre la presència de la família Rocafort a Artesa ens l'aporta el mateix judici de l'1 de juny de 1228, hem de suposar que el seu aveïnament a la vila es remuntaria

¹ Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), GPSJJ, Cases Antigues, armari 12, pergami 88.

alguns anys, si no algunes generacions, enrere. De fet, dins del terme d'Artesa es troba un indret anomenat Rocafort, del qual sentim a parlar per primer cop el mes de març de l'any 1185. En aquella data s'esmenta aquell lloc com una de les afrontacions de la torre de Montlleó, que llavors canvià de propietari.² Sis anys més tard, el 1191, una nova transacció que afectava igualment Montlleó reiterava que aquest limitava amb el terme de Rocafort, un fet que podria indicar que ens trobem davant d'una jurisdicció termenada de rang inferior, potser una «quadra», ja que mai se la qualifica com a «torre».³ Avui dia existeix una partida anomenada Lo Rocafort, situada al sud-oest de la població, entre aquesta i la Serra Blanca, per bé que algun document del segle XIII la ubica cap al Segre i vora el camí de Lleida.⁴

Tot i que semblaria plausible pensar que el cognom adoptat per aquesta família tingués a veure amb el seu arrelament a l'esmentada quadra de Rocafort, la documentació de la segona meitat del segle XIII i primera meitat del XIV no ens els mostra, aparentment, com a possessors de terres en aquell indret, de manera que el vincle no pot establir-se de forma fefaent. A tall d'exemple, el 17 d'abril de 1277, Bernat de Rocafort, com a tutor de Sibila, filla de Guillem de Rocafort, ven un freginal al terme d'Artesa, sense que s'aportin més detalls sobre el seu emplaçament;⁵ alhora que dos anys més tard, Pere de Rocafort i la seva muller vengueren una casa dintre la vila d'Artesa que afrontava, entre d'altres immobles, amb el de Guillem de Rocafort.⁶

A final del segle XIII, un memorial de les rendes a percebre pels templers dins del terme d'Artesa ja no atribueix el cognom d'aquesta família a cap dels pagesos sotmesos al domini de l'orde religiós militar, per bé que el fogatge de 1358 esmenta cert Pere de Rocafort com un dels trenta-cinc caps de casa amb que llavors comptava la vila (PONS 1964: 369).⁷

Pel que fa als Cirera, la seva presència a Artesa és documentada des de començament del segle XIII quan, el 7 de maig de 1205, Ferrer

Cirera, pare que fou de la núvia Berenguera, apareix esmentat com a propietari d'una sort de terra situada vora la quadra de Castelló i a prop del camí que va cap a Montlleó.⁸ Tot i això, després de 1228 no en tornem a tenir notícies fins a la les darreres dècades del segle XIII, moment en el qual la «Memoria de pernís Artesie», això és l'inventari de les rendes que pagaven anualment els camperols d'aquest domini templer, fa esment de cert Pere Cirera, fill o descendent de l'abans esmentat Ferrer Cirera. Aquest tributava per dues mitges parellades de les vuit llavors que acensaven a Gardeny dins del terme d'Artesa: mitja parellada la conreava juntament amb Arnau Alarig; l'altra mitja, situada a l'honor dels Soler, la treballava amb Guillem Espanyol. Així mateix, de les tres parellades que es llauraven al terme de Rocafort, una era conreada conjuntament per tots tres protagonistes, Bernat Alarig, Pere Cirera i Guillem Espanyol, i una altra per aquests dos darrers, juntament amb certa dona anomenada Farfana. Pel que fa al terme de Castelló, una altra jurisdicció menor inclosa dins del terme d'Artesa i on s'explotaven set parellades de terra, dues de les quals per part de l'esmentat Pere Cirera.⁹

Qui sap si no erràriem massa en considerar Pere Cirera com un pagès relativament benestant dins de la comunitat d'Artesa, a jutjar si més no per l'extensió de terres per les quals tributava. Així mateix, sembla evident que l'explotació d'aquests predis la duu a terme en col·laboració amb dos socis preferents, Arnau Alarig, possiblement un descendent del Bernat Alarig que actuava com a garant del compliment de la sentència de 1228 per part dels Cirera, i Guillem Espanyol. Pel que fa a aquest darrer, resulta temptador veure en ell un descendent d'aquell Espanyol de Rocafort que, durant el primer terç del segle XIII, trobàvem com a pare d'Arnau de Rocafort i sogre de Berenguera Cirera.¹⁰

Tot i que no podem estar-ne segurs, si aquesta darrera hipòtesi fos certa i la relació entre els Alarig, els Cirera i els Rocafort/Espanyol precedís en el temps l'assassinat i els aldarulls que commogueren Artesa en 1228, aquests fets anirien molt més

² «... alia pecia de terra quod habemus in ipsa plana que est ante molini de Poncio d'Olost de ipso rivo qui excurrit de Rocaforte usque in ipsa serra et sicut partiremus cum Peret de Monte Brio et Gilelmo Saborit» (SAROB 1998: vol. II, 689-691, doc. 464).

³ Guillem (IV) de Cervera dona a Pere Sasala. «... turrem que dicitur de Monte Leone, cum omnibus terminis suis sicut affrontat in honore turre de Poncio Oromir et in termino de Avinatea et in termino de turre de Mulnells et in termino de Richer et in termino de Rocaforte et in honore Mironis Torbavini» (SAROB 1998: 821-822, doc. 559).

⁴ L'any 1282, Guillem de Balaguer i Maria, sa muller, vengueren a Joan Torres 20 sous jaquesos censuals sobre una vinya i una sort de terra situades a Artesa, al lloc dit Rocafort. Una de les afrontacions de la vinya és el riu Segre, mentre que la sort de terra afronta amb el terme de Montlleó, amb el camí de Lleida i amb el camí de les vinyes. Vegeu ACA, GPSJJ, sec. 3, llig. 3, cod. F Casantiga, cal. 16, fols. 18r-24v, sign. 1145, n. 117.

⁵ ACA, GPSJJ, secc. 3ª, Códex F de Casaantigua, sign. 1145, n. 99.

⁶ ACA, GPSJJ, secc. 3ª, Códex F de Casaantigua, sign. 1145, n. 100.

⁷ ACA, GPSJJ, secc. 3ª, Códex F de Casaantigua, sign. 1145, n. 113.

⁸ ACA, GPSJJ, secc. 3ª, Códex F de Casaantigua, sign. 1145, n. 104.

⁹ «Habent in Artesia VIII parellades, et de illas tene (...) Arnaldus Alerich et Petrus Cirera, filius Ferrary Cirera, media paralada, et facit VIII denarii. (...) Et tenet Guillelmus Spanol, et Petrus Cirera, lo honor dels Solers, media parellada faciunt VIII denarii. (...) Habent in Rochaforti III parellades, et tenet (...) Guillelmus Alarig, et Guillelmus Spanol, Pere Cirera una parellada, et faciunt XVI denarii. (...) Habet in Castelon, in termino Artesie, VII parellades et media, tenet (...) Farfana, et Guillelmus Spanol et Petrus Cirera una parellada, et faciunt XIII denarii et meala. Petrus Cirera, filius Ferrari Cirera, I parellada et facit XIII denarii et meala (...)» (ACA, GPSJJ, secc. 3ª, Códex F de Casaantigua, sign. 1145, n. 113).

¹⁰ Hom aprecia certa inconsistència onomàstica al si de la família dels Rocafort, ja que, segons la sentència de 1228, el germà d'Espanyol de Rocafort, que concorre com a valedor dels drets de la seva família, es anomena Pere Meler.

enllà d'un simple crim comès entre veïns. Ens trobaríem, per contra, davant d'un homicidi que s'hauria esdevingut en el context molt més restringit de famílies que prèviament, potser ja des dels primers temps de la colonització feudal d'aquest territori, s'haurien associat per a conrear una porció gens menyspreable de les terres

Es preservà així una relació que, un cop superat el sotrac originat per l'assassinat, seguirà essent clau per a assegurar la seva viabilitat econòmica i social

agrícoles d'Artesa i que potser compartien no només eines i animals de tir per a explotar-les sinó també lligams familiars o de comparatge.

Si això fos cert, la mort del fill d'Espanyol de Rocafort a mans de Pere Cirera, fill al seu torn d'un individu homònim que era germà del seu soci, Ferrer de Cirera, hauria amenaçat els fonaments mateixos de la supervivència de les tres famílies implicades de forma

directa o indirecta en aquest afer. Des d'aquesta òptica, hom entén millor els al·licients que mourien les diferents parts a cercar una solució original a la crisi. Es preservà així una relació que, un cop superat el sotrac originat per l'assassinat, seguirà essent clau per a assegurar la seva viabilitat econòmica i social.

LES CIRCUMSTÀNCIES DEL CRIM A TRAVÉS DE LA SEVA COMPOSICIÓ

En analitzar la peculiar resolució que el tribunal templer acordà al crim comès en la persona del fill d'Espanyol de Rocafort, es fan evidents una sèrie de factors que en fan una resolució excepcional en el marc de les sentències que es dictaminen durant aquest període per tal de punir el delictes d'homicidi.

Sobta, en primer lloc, que l'acusat, Perot Cirera, comparegui davant del tribunal presidit pel preceptor de Gardeny alhora com a reu i com a valedor dels drets de la seva família, juntament amb Bernat Alarig i el seus oncles Ferrer i Joan Cirera, quelcom que és altament inusual. Sorpren, així mateix, la laxitud del càstig que li és aplicat, ja que aquest es redueix al desheretament dins del terme d'Artesa, per bé que això comporti el seu desarrelament de la vila i, quasi forçosament, l'exili. Però el que resulta més estrany encara és que la resolució d'aquest litigi passi per un matrimoni

entre el germà de la víctima i una dona, la cosina de l'encausat, que ni tan sols pertany a la família nuclear d'ell.

Tot plegat ens duu a plantejar-nos si el delictes que originà la sentència és únicament un assassinat i si en la seva comissió hi podrien concórrer circumstàncies atenuants, no explicitades pel text judicial, i que permetrien entendre, alhora, la relativa suavitat de la condemna que recau sobre el culpable, així com el paper que en la resolució d'aquest conflicte li és reservat a Berenguera Cirera.

Tant per al dret de matriu visigòtica com per als usatges i codificacions dels costums locals, en els quals se sintetitza aquella tradició germànica amb les aportacions del feudalisme i del recentment recuperat dret romà, al reu d'homicidi li esperaven penes que podien anar des de la pena de mort, en virtut de la bíblica llei del talió, fins a la pèrdua de llibertat a mans dels familiars de l'assassinat.¹¹ Aquests, en virtut d'una figura denominada «*traditio in potestatem*», estaven autoritzats a disposar-ne segons el seu lliure albir, amb la qual cosa podien arribar fins i tot a executar-lo públicament, sense que dels seus actes pogués derivar-se'n cap mena de responsabilitat legal o d'aspiració a una legítima venjança per part dels familiars del reu.¹²

La pena capital no constituïa, però, la forma més habitual de resoldre els delictes de sang, atès que aquests acostumaven a redimir-se mitjançant una compensació pecuniària pagada a la família del difunt per part de l'assassí o els seus familiars, el muntant de la qual s'establia en funció de la categoria social de l'occit.¹³

Res d'això trobarem en la sentència que va recaure sobre Perot Cirera. El seu acte criminal no només no li comportarà la pena capital o la pèrdua de la llibertat, sinó que ni tan sols durà aparellada una sanció compensatòria que resultés econòmicament significativa. Si més no, no de forma explícita. Més encara, el conflicte entre les famílies de la víctima i el botxí es resolgué mitjançant un contracte matrimonial on cap de les clàusules previstes sembla poder-se interpretar com a inspirada per algun tipus d'ànim punitiu.

Ben al contrari, el dot «*exoarium*» aportat per Berenguera al matrimoni, que degué córrer a càrrec del seu pare (i potser de l'oncle?), consisteix en unes cases a Artesa i sis-cents cinquanta sous jaquesos. Deixant de banda la part immobiliària de l'aixovar, la xifra monetària aportada pel progenitor de la núvia no resulta gens menyspreable per a una família pagesa lleidatana i, salvant tant la distància temporal que les separa com el canvi de moneda, avantatja els cinc-cents sous de mitjana que reben com

¹¹ Aquesta llei establia límits a la retribució obtinguda pels familiars, que en cap cas podia fer incórrer el reu en perjudicis superiors als que havia infligit a la víctima (ZAMBRANA 2007: 127).

¹² ZAMBRANA 2007: 106-116.

¹³ Aquest tipus de compensacions, derivades del concepte germànic de «*wergild*», constituïren un mecanisme eficaç per tal de limitar l'abast de les venjances familiars en societats mancades d'un poder públic prou fort com per poder imposar el respecte de la llei comuna (MURRAY 1995: 95-98).

a dot les dones rosselloneses de la segona meitat del segle XIII i se situa en la línia dels 680,8 aportats per les gironines en l'època de Jaume II. Per contra, el dot de Berenguera es mostra clarament inferior als 946 sous de mitjana que constituïen l'aixovar de les dones del Baix Llobregat entre 1321 i 1330.¹⁴

Només en les clàusules de retorn o retrocessió s'estableix un vincle econòmic explícit entre aquest matrimoni i l'assassinat del fill d'Espanyol de Rocafort

quanta per cent del muntant del dot, aquesta relativa disminució es veu clarament compensada per la donació de cinc-cents sous (en concepte d'escreix o augment?) que fa Espanyol de Rocafort, pare de l'espòs.¹⁵

Només en les clàusules de retorn o retrocessió s'estableix un vincle econòmic explícit entre aquest matrimoni i l'assassinat del fill d'Espanyol de Rocafort, ja que s'hi especifica, per una banda, que, en cas de morir Berenguera abans que el seu espòs sense haver tingut amb ell fills legítims, dos-cents sous dels sis-cents cinquanta de l'aixovar de la seva dona s'haurien de lliurar a Arnau de Rocafort com a compensació per la mort del seu germà a mans del cosí de la seva esposa; i per l'altra, s'hi estableix que si fos Arnau qui morís abans que Berenguera sense haver tingut descendència, hom hauria de lliurar cent sous al seu sogre, Espanyol de Rocafort, per aquesta mateixa causa.

Si tot el que precedeix sembla palesar una mitigada voluntat d'obtenir reparació per part dels Rocafort, aquesta tendència encara es fa més evident quan hom compara la porció del dot que hauria de retornar Berenguera en concepte de retribució per

l'assassinat d'aquell que, en cas d'haver viscut, hauria esdevingut el seu cunyat, amb la tarifa consignada als Costums de Lleida per a la composició de crims. Aquest text legal que, recordem-ho, és estrictament contemporani al procés que ens ocupa, estipula unes penes de vuitanta-quatre auri si la víctima era cavaller i de quaranta-quatre si era camperol, molt lluny dels dos-cents sous jaquesos que, en el pitjor dels casos, hauria de retornar Berenguera.¹⁶

Aquesta manifesta manca d'ànim punitiu per part de la família de la víctima, afegida a la generosa donació de cinc-cents sous que Espanyol de Rocafort atorga graciosament a la seva jove, així com a la relativa laxitud de la condemna que recau sobre el culpable de l'homicidi i, en darrera instància, el fet mateix que el preceptor de Gardeny hagi recorregut a la celebració d'un matrimoni com a via per a posar fi a les discòrdies i tensions suscitades entre ambdues famílies arran del crim comès per Perot Cirera, ens duu a preguntar-nos si, a banda dels Rocafort, a qui s'està reparant amb aquest matrimoni no és, en realitat, la pròpia Berenguera Cirera.

Ens demanem, doncs, si quan Perot Cirera assassina el fill d'Espanyol de Rocafort ho està fent com a resposta a una violació que aquell hauria comès contra una dona de la família Cirera, potser la mateixa Berenguera. I si, en conseqüència, el seu acte, lluny d'estar motivat per un impuls criminal, era, en realitat, el resultat de la voluntat de castigar la violència injustament exercida sobre algú que li era proper i de restituir l'honor de la seva família.

En cas d'haver-se desenvolupat així els esdeveniments, s'entendria millor la relativa suavitat de la condemna imposada al fill de Pere Cirera, qui es beneficiaria de circumstàncies atenuants per al seu crim, alhora que prendrien sentit tant el recurs al matrimoni entre Berenguera i Arnau com a mitjà per a restaurar la pau entre ambdues famílies, com les benignes condicions econòmiques sota les quals es produeix aquest enllaç.

Encara que la llei hispanovisigoda s'oposava a aquestes pràctiques,¹⁷ tot i reconèixer implícitament l'extensió del seu ús, hom les trobarà plenament assumides pels posteriors codis feudals que contemplaren, entre els mecanismes de reparació d'actes de violència sexual comesos contra una dona, bé

¹⁴ KELLEHER 2010: 49-50.

¹⁵ Lesmentada proporció s'explicita de forma generalitzada al llarg del període que ens ocupa. Vegeu al respecte VERDON 1999: 301 o KELLEHER 2010: 56. A aquest respecte, els Costums de Lleida de 1228 són, així mateix, prou clares: «Si centum dentur in dotem, quinquaginta erit sponsalicium et sic de aliis sumis. Possidet autem sponsalicium mulier in tota vita sua mortuo viro vel ad inopiam vergente, etiam si nichil lucretur de dote vir mortua muliere. Si autem aliter convenerit inter eos observatur, iure aliquo non obstante» (BARRERO 1974: 514).

¹⁶ «Pro milite interfecto emendatur LXXXa IIIIor aurei. Pro rustico vero XLII» (SABATÉ 2007: 187).

¹⁷ Segons l'antiga *Lex Visigotorum* (3, 4, 14) l'home lliure que fa patir violació o estupe a una vídua o verge ha de ser castigat amb cent fuetades i esdevenir esclau de la persona violentada; l'home servil trobat culpable d'aquest tipus de crim morirà a la foguera. Segons una altra disposició d'aquest mateix codi (3, 3, 1), en cas que la violació no arribés a consumir-se, el culpable seria desposseït de la meitat dels seus béns i lliurat en servitud a la víctima; per contra, si la violació s'hagués consumat, es prohibeix el matrimoni entre raptor i raptada, sense possibilitat d'altra composició que no sigui la pèrdua de la llibertat de l'infractor a mans del pare de la dona o d'aquesta mateixa (ÁLVAREZ 1997: 27-28).

el matrimoni entre la víctima de la violació i el perpetrador d'aquesta, bé el pagament d'una dot que li permetés trobar espòs adequat¹⁸ i que compensés la devaluació de les expectatives matrimonials que portaven aparellades no només la pèrdua prematura de la virginitat sinó també el fet mateix d'haver patit un assalt sexual.¹⁹

Trobem, així mateix, testimonis de l'aplicació d'aquestes mesures en els Llibres de crims de la Paeria de Lleida, en què,

El fill d'Espanyol de Rocafort hauria assaltat sexualment una dona de la família Cirera i, el cosí d'aquella, Perot Cirera, matà l'agressor per tal de venjar l'honor de la dona ultratjada i dels seus

a tall d'exemple, es refereix la violació amb ús de força que, l'any 1400, patí una menor d'edat anomenada Marió a mans de dos clergues. Els agressors eludiren el càstig per la seva privilegiada condició eclesiàstica i per haver trobat marit per a la víctima.²⁰

Tot i que no podem tenir-ne una certesa absoluta, atesa la manca de més dades documentals, creiem plausible reconstruir una seqüència de

fets que podria haver-se desenvolupat de la següent manera: el fill d'Espanyol de Rocafort hauria assaltat sexualment una dona de la família Cirera (possiblement la mateixa Berenguera) i, havent descobert aquest fet mentre es produïa o bé amb immediata posterioritat, el cosí d'aquella, Perot Cirera, matà l'agressor per tal de venjar l'honor de la dona ultratjada i dels seus.

Els crims esmentats afectaven famílies rellevants i estretament lligades entre si per vincles laborals i qui sap si, fins i tot, de parentiu, de manera que les tensions suscitées posaven en perill no només la continuïtat de la seva associació sinó els fonaments mateixos de la seva supervivència econòmica i social. Existien, doncs, al·licients per a trobar una sortida consensuada a aquesta crisi, de manera que s'arribà a una composició amigable del delictes o delictes comesos que fou sancionada pel senyor del lloc, el preceptor templer de Gardeny fra Jordà de Peralta.

Aquesta solució, que minimitzava el càstig a l'homicida, Perot Cirera, alhora que rescabava la possible víctima de la violació, Berenguera Cirera, tot assegurant-li que pogués accedir al matrimoni en unes condicions dignes, si més no des d'un punt de vista material, tenia la virtut de reparar les malvestats sobrevingudes alhora que preservava i reforçava uns vincles socials i familiars importants per als grups implicats.

¹⁸ El títol 104 dels Usatges de Barcelona estableix que: «Si negu forza puncela, ho la prena per muyler, si sos pares ho uolen, et li donen exouar, ho li do marit de sa valor. E si negu no volra no verges et la empenya, exament. Ab no uergen forçadament jaura et empenyar la ha semblantment ho fassa» (GUDIOL 1908: 299). Mesures similars són contemplades pels furs de Jaca concedits pel rei Sancho Ramírez en 1077 i seran incorporades als Furs d'Aragó compilats per Vidal de Canellas en 1247, en què s'especifica que «aquell de qui se quereilló que la corrompió debe la prender por muiller, si tal fuere empero en guisa que ad aqueilla manceba sea abastant el su casamiento; en otra guisa, aquell qui aqueilla fuerça li fizo li deve buscar marido abastant a eilla, tan bono como [eil]la podiera avera te que fuesse corrompida, et esto segunt fuero» (AGUDO 2008: 55-56, nota 31)

¹⁹ «Sexual experience did not disqualify a woman from a respectable marriage, but it seems to have made her a less attractive prospect, and a young woman who came into a marriage without her virginity intact would likely have needed to produce a larger dowry to compensate for her decreased value on the marriage market» (KELLEHER 2010: 139).

²⁰ «No foch procehit en la present enquesta per ço com la dita Mario foch donat marit i així mateix per ço com los qui eren delats d'aquest crim eren coronats» (CAMPS I CAMPS 1995, citat a LEGA I TEIXIDÓ 2011: 52-53).

BIBLIOGRAFIA

- AGUDO (2008): M. del M. Agudo Romeo, «El rapto de mujer en la legislación foral medieval aragonesa», *Aragón en la Edad Media*, 20, p. 45-64.
- ÁLVAREZ (1997): E. Álvarez Cora, «Derecho sexual visigótico», *Historia. Instituciones. Documentos*, 24, p. 1-51.
- BARRERO (1974): Ana María Barrero García, «Las Costumbres de Lérida, Horta y Mirabet», *Anuario de historia del derecho español*, 44, p. 485-536.
- CAMPS I CAMPS (1995): M. Camps Clemente i M. Camps Surroca, «Los delitos contra la libertad sexual en Lleida en el siglo XV», dins *Actas de las VII Jornadas de la Sociedad Española de Medicina Legal y Forense*, Lleida, Universitat de Lleida, p. 87-188.
- GUDIOL (1908): J. Gudiol i Cunill, «Traducció dels Usatges, les més antigues constitucions de Catalunya y les costums de Pere Albert», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, I, p. 283-334.
- KELLEHER (2010): M.A. Kelleher, *The measure of woman: law and female identity in the crown of Aragon*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- LEGA I TEIXIDÓ (2011): E. Lega i Vida i I. Teixidó i Morgui, *La violència contra les dones a Lleida als segles XIII, XIV i XV. Una anàlisi a través dels Llibres de Crims del Tribunal de Coltellades*, treball de recerca, Lleida, Universitat de Lleida.
- MURRAY (1995): M. Murray, *The law of the father? Patriarchy in the transition from feudalism to capitalism*, London, Taylor & Francis.
- PONS (1964): J. M. Pons Guri, «Un fogatjament desconegut de l'any 1358», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 30, p. 323-498.
- SABATÉ (2007): Flocel Sabaté, «La pena de muerte en la Cataluña bajomedieval», *Clío & Crimen*, 4, p. 117-276.
- SAROBÉ (1998): Ramon Sarobé i Huesca, *Collecció diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny: 1070-1200*, Barcelona, Fundació Noguera, 2 vols.
- VERDON (1999): L. Verdon, «La femme en Roussillon aux XIIIe et XIIIe siècles: statut juridique et économique», *Annales du Midi: Revue Archéologique, Historique et philologique de la France méridionale*, 111 (227), p. 293-309.
- ZAMBRANA (2007): P. Zambrana Moral, «Revenja privada i revenja de la sang en el Dret penal espanyol medieval: estat de la qüestió en els inicis del 2005», *Revista de Dret Històric Català*, 6, p. 99-140.
- ZAMBRANA (2009): P. Zambrana Moral, «Les Penes corporals en el dret català medieval», *Revista de Dret Històric Català*, 9, p. 271-291.